

8. klassile planeeritud viie tunni õppeprotsess:

kõnekeel/kirjakeel + ametlik/mitteametlik suhtlus

8. klassi sissejuhatavate tundidena saab käsitleda kõnekeele ja kirjakeele erinevusi ja ametlikke/mitteametlikke suhtlusolukordi.

Käesolevasse tsüklist kuulub: üldise õppeprotsessi tutvustus, 1. ja 2. tunni plaan, ülesanded ja kontrolltöö. Teemad ja vastavad tegevused (8. klassi ainekavast lähtuvalt):

1) Suuline ja kirjalik suhtlus. Suhtlusolukord, suhtlusolukorra komponendid, suhtluspartnerid. Erinevates suhtlusolukordades osalemine. Suhtlusolukorraga arvestamine. Suhtlemisel partneri arvestamine.

Suulise suhtlemise tavad eesti keeles: pöördumine, tervitamine, telefonivestlus.

Suhtlemine rühmas, sõna saamine, kõnejärje hoidmine. Rühmatöö käigus arvamuse avaldamine ja põhjendamine. Diskussioon. Kompromissi leidmine, kaaslase öeldu/ tehtu täiendamine ja parandamine. Kaaslase tööle põhjendatud hinnangu andmine.

Suulise arutelu tulemuste kirjalik talletamine.

~~Väitlus, väitluse reeglid.~~

2) Teksti vastuvõtt. Kõne kuulamine, märkmete tegemine. Konspekteerimine. Tekstist kokkuvõtte tegemine.

3) Õigekeelsus ja keelehoole. Lauseõpetus ja õigekiri > Lause. Lause suhtluseesmärgid.

4) Lõiming kirjandusega. (4. ja 5. tunnis tegeldakse kirjandustunniks loetud vabalt valitud reisikirjadest saadud lugemismuljete vahetamisega). => Huvipakkuva kirjanduse leidmine ja iseseisev lugemine. Loetud raamatu autori, sisu, tegelaste, probleemide ja sõnumi tutvustamine klassikaaslastele, teose võrdlemine mõne teise teosega. Lugemissoovituste jagamine klassikaaslastele.

Lõpus kontrolltöö.

I TUND: eksperimendi-tund. Mis on suuline suhtlus?

Eesmärk on saada teadlikumaks sellest, kuidas me päriselt räägime. Kuidas see kõlab? Milline on suulise keele eripära ja igapäevane suuline suhtlus? Tunni põhjal valmib tekst, mis on aluseks ka järgmise tunni suhtluseesmärkide ja otsekõneharjutuse õppimisele.

- 1) Teema üldine sissejuhatus. On olemas eri suhtlusolukordi. Peamiselt jagunevad need suuliseks ja kirjalikuks. Selgitan, et ei ole halba ega head konteksti, vaid on sobiv või sobimatu suhtlus. Sobiv ja sobimatu varieeruvad ametliku (kirjakeelse) ja mitteametliku (kõnekeelse) skaalal. Soojenduseks on õpilaste ees valik suhtluskontekste: nemad mõtlevad nende olukordade peale ja kirjutavad, kas tegemist on suulise või kirjaliku suhtlusega ning kas need olukorrad on ametlikud või mitteametlikud.
- 2) Jaotan lehed arutlusküsimustega. (Need küsimused puudutavad neid ennast suhtlejatena. Kordamööda küsivad nad etteantud küsimusi ja lindistavad vastused telefoni diktofoni abil. (Juhul, kui kellelegi pole võimalik lindistust teha, saab üks paar kasutada klassiarvutit, teine paar õpetaja telefoni. (Õpetaja saadab helifaili neile hiljem järgi.) Kui seegi on võimatu, tuleb leppida kokku aeg arvutiklassis.
- 3) Kui dialoog peetud, tuleks tutvuda mõne lihtsama transkribeerimise näitega. Tuleb selgitada, et kõik üneemid, parasiitsõnad, släng on sellises vestluses väga loomulik – see tuleb kindlasti ka üles märkida. Kui kirjavahemärkidega jänni jäädakse, ei ole hullu, peaasi, et tekst kuidagigi kirja saab. Pinginaabritel võib tulla erinev tulemus, sest nad võivad kuulda eri asju või otsustada sõnu või üneeme teisiti üles märkida.

II TUND: kuidas erineb kõnekeel kirjakeelest? Lause eesmärgid.

Räägime kirjakeelele omastest tunnustest – sellest, mis eristab teda kõnekeelsest tekstist.

Lausel on eesmärk.

- 1) Õpetaja küsib õpilastelt kodutöö kohta: mis oli rasket? Kas midagi oli ülesande tegemise ajal üllatavat? (Tuttava tunnetamine)
- 2) Kõik loevad oma üleskirjutatud tekstid pinginaabritele ette. Selgub, et kui kõnekeelset teksti kirjakeelsele tekstile omalt ette lugeda, mõjub see kentsakalt. (Kõnekeelne tekst on loomulikuks rääkimiseks.) (Uue tunnetamine)
- 3) Võtame oma eelmise tunni töölehed ja täidame puuduvad lüngad. Igaühe kohta toob keegi näite ja kirjutab selle tahvile, et mõned, kellel seda enda tekstist võtta pole, saavad näitelahtri ikkagi ära täita. (Nimetav üldistamine)
- 4) Et tekst muutuks ettelugemiseks sobivaks, **teeme tutvust kirjakeelele omaste tunnustega**. Õpetaja räägib läbi tabeli nr 1. Teise teoreetilise osana käsitleme **lause eesmäärke**. Tabeli nr 2 algupooles on näited küsimusest, käsust ja kirjeldusest. Õpetaja võtab need kokku sellega, et lausel on erinevad eesmärgid ja punktile, küsi-, hüüumärgile ja komale lisaks tuleks kasutada koolonit ja mõttekriipsu. (Teoreetiline üldistamine)
- 5) Õpilased teevad ülesannet, kus määratlevad tekstis lausepiire, märgivad kirjavahemärke ja parandavad algustähe suureks. (Kohaldav rakendamine). (Sellega on tehtud ühtlasi sissejuhatust lauseõpetusse, mis võiks suulise ja kirjaliku suhtluse kursusele järgneda).
- 6) Nüüd, kus kirjakeelele omased tunnused on kiirkorras üle käidud, vaatavad õpilased kriitiliselt üle kõnekeelse teksti ja kirjutavad selle ümber kirjakeelseks. Õpetaja jagab ülesande tegemiseks selgitusi. Otsime oma transkribeeritud tekstist lauseid. Määratleme lausepiirid selle alusel, et lause ja sõna täidaks mingit eesmärki. See tähendab, et kõnekeelne tekst tuleb kirjutada ümber kirjakeelseks – korralike lausete ja üneemideta, parasiitsõnadeta. (Loov rakendamine)
- 7) Teeme esimeste lause põhjal järeltõlget. (Selgub, et kirjalikus tekstis on lausepiirid hoopis konkreetsemad kui suulises suhtluses. Sõnu on vähem, aga need on selged ja üheselt mõistetavad. Seepärast on loomulik, miks on tähtsad dokumendid või olulised kirjutised (avaldus, CV, seadused, eeskirjad, uurimused, referaadid, uudised) just kirjakeelsed). (funktsionaalne analüüs).

III TUND: ametlik ja igapäevane suhtlemine. Telefonivestlused.

- 1) Sissejuhatust: kuna me juba teame, et suhtlemist on nii suulist kui ka kirjalikku ning et inimesed suhtlevad alati mõne eesmärgiga, tuleks arvestada veel mõne asjaga. Näiteks suhtleme sõbraga teisti kui telefonimüüjaga; emaga teisti kui kooli direktori või perearstiga. Tuleb lähtuda sellest, kes on meie suhtlemispartner. Kui näitame üles taktitunnet ja viisakust, on meie eesmärk palju tõenäolisem täituma, seda eriti ametlikus suhtluses.
- 2) Suhtlusolukordadest: e-kiri sõbrale, e-kiri eesti keele ja kirjanduse õpetajale; SMS sõbrale, MSN-is, Skype'is või Facebooki *chat'*is toimunud vestlus; avaldus kooli direktsioonile; sissekanne blogis; reisimuljed ajalehes; tele-/raadiouudised. Nendest (ja mõnest veel) on mõni tunnuslikum lause toodud õpilaste töölehele või slaidiprogrammile. (Sinna saaks lisada veel telefonivestluse salvestuse ja raadio-/teleuudised.) Õpilased mõtlevad, kui ametlik peab olema nende keel. Võiks lasta sisult sama teksti eri adressaatidele kirjutada ning siis kujutleda, kui kiri sõbrale läheb sassi kirjaga direktorile...

- 3) Teeme keeleharjutusi, mis tooks esile ametliku tooni ja igapäeva suhtluse erinevusi. Slängis ja tsitaatsõnadest kubisevat teksti tuleb „tõlkida“ ametlikku keelde ja vastupidi. Oluline oleks puudutada uut arvutisõnavara: guugeldama, sait, klikkima, list, kopima, wikis jne. Põhikooli eksamitöös ei olegi vale paljusid neist kasutada. Tuleb meelde tuletada ÕS-i lühendit ARG1. Kui kahtled, vaata sealt järgi!
- 4) Meenutame telefonivestluse komponente. Teeme lõpuks ühe telefonivestluse harjutuse, kus paarilised on telefonimüüja ja potentsiaalne klient. Ühel juhul on vastaja väga ebaviisakas, teisel juhul viisakas ja suhtlusaldis. Küsime telefonimüüjatelt, kummaga oli kergem vestelda. Küsime klientidelt, kummal juhul oli telefonimüüja reageeringud meeldivamad.

III-IV TUND: Lugemismulje-tund. Grupisisese suhtlemise tund.

- 1) Sissejuhatuses meenutame viisakaid grupisisese suhtluse viise. Seda, kuidas saada rühmas sõna, hoida kõnejärge, täiendada, parandada kaaslaste öeldut. Mis on arvamus? Arvamusega kaasneb alati põhjendus.
- 2) Kirjandustunniks loetud (vabalt valitud) reisikirjade (või muu omal valikul teose) põhjal on moodustunud grupid, kus loetud raamatuid üksteisele tutvustama asutakse. Tutvustamise teeb pingelisemaks see, et pooled grupiliikmetest on hindajad. Neile on ette antud punktid (viisakus, sõnajärje hoidmine, kõnelemise aktiivsus), mida nad peavad jälgima, et siis hiljem anda tagasisidet ja oma rühmakaaslaste grupisiseste suhtlejatena hinnata. Arvamuse jagajad kuulavad seejuures üksteise lugusid hoolega, sest neil on täita tabel, kus peavad üksteise jutust sisulisi kokkuvõtteid tegema (ülesanne kirjandustunniks). Hiljem tutvustajate ja hindajate rollid vahetuvad.
- 3) Üldises kokkuvõttes arutelus selguvad suurimad suhtlemisvead ja huvitavamad reisikirjad ning neist kõnelejad. Nõnda on igaüks selle paarisunni jooksul arvamuse avaldaja, arvamuse kokkuvõtja, grupisisene suhtleja ja grupisisese suhtlemise jälgija, hindaja.

Tunnikavad: 1. ja 2. tund

I tunni teema: **Suhtlemine, suhtlusolukorrad, suuline suhtlus ja kõnekeel.**

Õpilased: 8. klass

Aeg: aasta algus. (Pärast vastava õppeelemendi lõppu tuleks edasi minna lauseõpetusega, sest sissejuhatus (lause ja lause eesmärk) toimub juba käesoleva õppeelemendi 2. tunnis). Enne seda tuleks teha veel üks sissejuhatav tund: mis on keel?)

Hindamine: 1. tunni tegevuse põhjal valmib suuline helifail. → See jääb kodutööna kirjalikus teha → järgmises tunnis tutvume kirjakeele ja suulise keele erinevustega, lause mõiste ja lause eemärkidega. → Kodutööks jääb teha transkribeeritud tekst kirjakeelseks. → Lõpptulemus läheb hindamisele. (Selleks võrreldakse kirjakeelset teksti suulise kõnega.) 1. tunnis võib hinnata ka aktiivseid arutluses osalejaid.

Õpiväljundid:

- Õpilane mõistab, et ta esineb pidevalt väga mitmekesistes suhtlusolukordades.
- Õpilane mõistab, et suhtlusolukorrad erinevad üksteisest ning et neis kasutatav keel on erinev (suuline, kirjalik, kehakeel).
- Tunneb tunnis kasutatavaid keskseid mõisteid*.
- Õpilane teadvustab endale oma igapäevaseid suhtlemisharjumusi.
- Õpilane teab, kuidas teha kodust harjutust: kirjutada kuulnud tekst ümber kirjalikuks.

*Mõisted: suhtlemine; suhtlusolukord; suuline ja kirjalik suhtus; kehakeel; ametlik ja mitteametlik suhtlus; suuline kõne ehk suuline keel; kõnekeel ehk igapäevane keel; parasiitsõna; släng.

Õppemeetodid: õppediaaloo, ajurünnak (ideekaardi koostamine), paaristöö (arutlemine), individuaalne töö (kui jõuab).

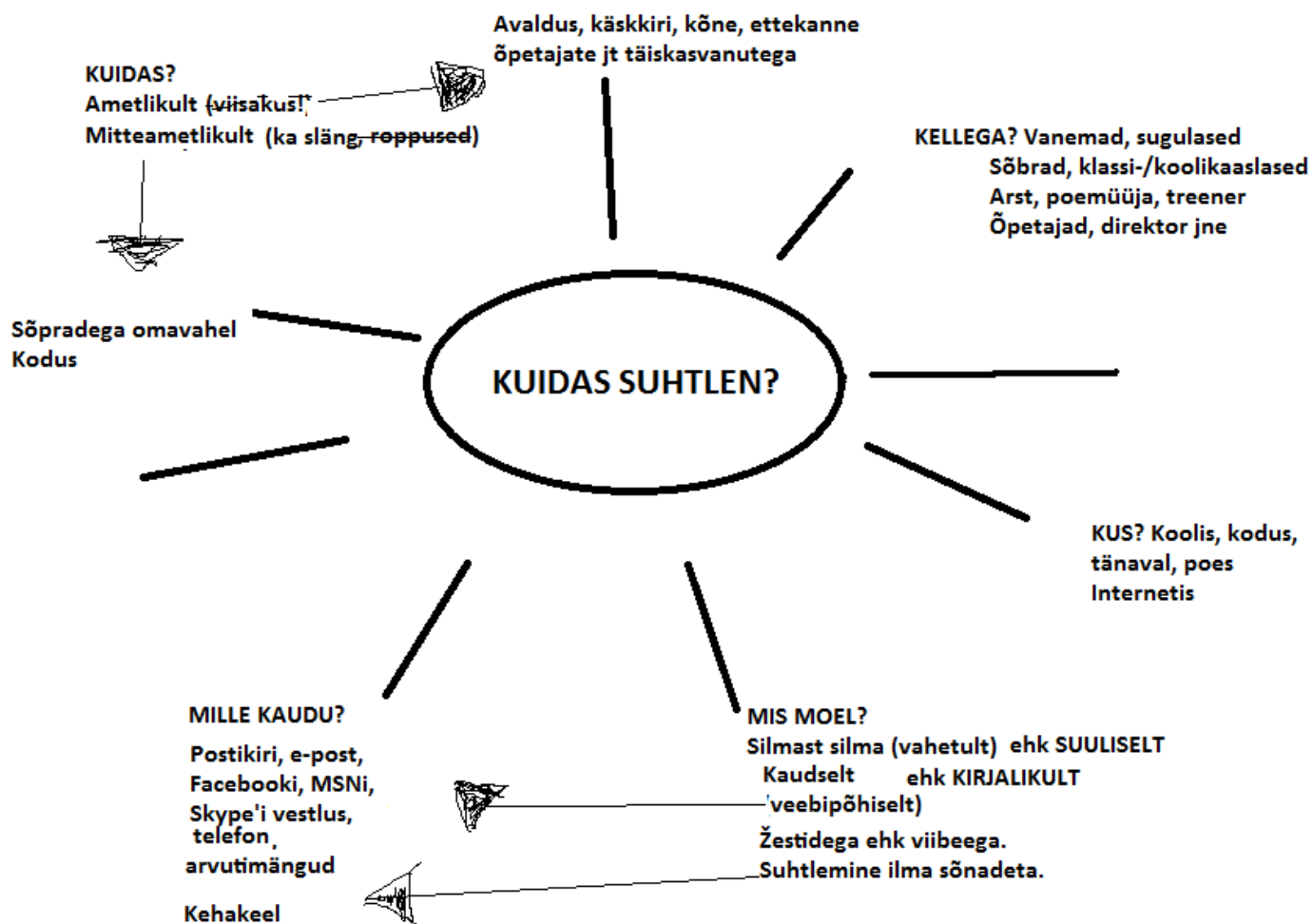
Õpiülesanded: kõnelemine, kuulamine, kirjutamine.

Tunni faas ja kestus	Õpetaja tegevus	Õpilase tegevus	Selgitused
HÄÄL E S T U S 7 min	Sissejuhatuseks toimub õppediaaloo: õpetaja küsib õpilastelt, kuidas neil on läinud, mida nad on täna teinud, mida nad vahetunnis tegid. Vajadusel: mida tegid eile, eile õhtul, mida nad tavaliselt internetis teevad, millal külastavad sõpru, mida sõpradega tavaliselt teevad. Õpetaja jõuab selleni, et kõik suhtlevad, see on loomulik vajadus. Siis jõuab õpetaja küsimuseni: „Kas te olete märganud, et sõpradega kasutame mõnda „oma“ sõna, slängi, millest ainult meie aru saame, aga perearsti või õpetaja või direktoriga räägime hoopis teisiti?“	Õpilased vastavad enda tegevuste kohta ja jõuavad õpetaja suunavate küsimuste abil tõdemuseni, et netikommentaari kirjutamine, Facebookis <i>like</i> ’ide jagamine, sõpradega telefonis lobisemine, poemüüjaga rääkimine (vms mida nad välja pakuvad) – on kõik SUHTLEMINE. Mõistetakse, et igapäevast suhtlemist on palju ja mitmekesist ning et kõik me oleme selles pidevad osalejad.	Häälestavad küsimused viivad õpilasi sujuvalt uue teemani: suhtlemine ja suhtlus- olukorrad.
10 min	1. Suhtlemine ja suhtlusolukorrad. <i>Ideekaart: kuidas suhtlen?</i> <i>Ajurünnak</i> Õpetaja kirjutab tahvlile ringi keskele „kuidas suhtlen?“ ja ärgitab	1. Õpilased võtavad vihikud ja kirjutavad lehe keskele „Kuidas suhtlen?“. Kõik püüavad öeldud vastuseid üles kirjutada ja neid ise juurde pakkuda. Jälgivad õpetaja tegevust tahvil – kõigi vihikutesse	

TÄHENDUSE MÕISTMINE 10 min 5 min 10 min = 35min	õpilasi vastama: mille kaudu? kus? kellega? mis puhul? kuidas? 2. Suuline keel ehk kõnekeel, igapäevane suhtlus. Vestlus suhtlemisteedadel, tutvumine suulise kõne tunnustega. Oma kõne lindistamine ja kirjas ülesmärkimine. A. Õpetaja joonib valminud ideekaardil alla need kohad, kus suhtlemine on suuline. Õpetaja küsib retoorilise küsimuse: milline oled igapäevase suhtlejana ja milline on suuline kõne? Tutvustab töölehel olevaid vestluse küsimusi. Siis palub õpetaja tõsta käed neil õpilastel, kel on telefonis diktofoni funktsioon ja ütleb, et nad paneksid need valmis lindistama. Õpetaja jaotab kätte lehed küsimustega, millele pinginaabrid vastama asuvad. Rõhutab, et telefoni tuleb hoida võimalikult suu lähedal ja rääkida tuleks vaikselt, et nad üksteist segama ei hakkaks. B. Kui vestlus on lõppenud, küsib õpetaja õpilastelt: 1) kas nad on enda meelest head suhtlejad ja 2) kas nad on pigem kaudse või vahetu suhtleja eelistajad. Õpetaja juhib tähelepanu sellele, suhtlemise juures on kuulamine kindlasti vähemalt sama tähtis kui rääkimine. (Dikteerib selle mõtte õpilastele vihikusse kirjutamiseks.) C. Nüüd seletab õpetaja lahti mõned suulise kõne iseärasused – parasiitsõnad, släng, pausid, ebamäärased laused, kordused jne. Palub iga punkti puhul meenutada kuuldud vestlustes esinenud näiteid. Kui neid ei ole, pakub õpetaja neid ise. (Kordused ja pausid võib õpilane lisada töölehele siis, kui vestlus on üles kirjutatud. Siis juhib ta tähelepanu transkribeerimise põhimõtetele).	peaks tekitama vähemalt niisama suures mahus ideekaart. 2. A. Õpilased tõmbavad vihikus joone ümber neile suhtlusolukordadele või –viisidele, mis on omane suulisele suhtlusele. Õpilased hakkavad mõtlema iseendale kui suhtlejale. Kuulavad ülesande juhiseid, võtavad välja mobiiltelefonid ja otsivad välja diktofoni funktsiooni. Pinginaabrid küsivad teineteiselt kordamööda etteantud küsimusi. B. Pärast lindistuse lõppu, saavad õpilased teha õpetaja küsimuste toel kokkuvõtteid antud ja kuuldud vastustest. Mõtestatakse hea suhtleja omadusi. (Õpilased märgivad vihikusse, et hea suhtleja peab olema ka hea kuulaja.) C. Õpilased meenutavad parasiitsõnade ja slängi näiteid peetud vestlusest. Kui neid ei meenu, kirjutavad töölehele vastavate sõnade taha õpetaja toodud näited.	Juhul, kui kellelegi pole võimalik lindistust teha, saab üks paar kasutada klassiarvutit, teine (väga usaldusväärne!) paar õpetaja telefoni. (Õpetaja saadab helifaili neile hiljem järgi.) Kui seegi on võimatu, tuleb leppida kokku aeg arvutiklassis. Ülesanne on oluline, sest õpilased mitte ainult ei mõtesta end suhtlejatena, avarda arusaamist suhtlemisolukorda dest, vaid nad hakkavad tunnetama kõnekeele olemust ja saavad teadlikumaks enda suulisest keelest, mida nad kasutavad. Kuna kodune töö on samuti sellega seotud, tuleb ülesanne kõigil sooritada.
---	---	---	--

	KODUNE TÖÖ: ongi lindi pealt vastuste ülesmärkimine kirjas. Igaüks võtab oma vastuste hulgast ühe või kaks ja kirjutab need üles. Vastuste pikkus peaks olema pikkuselt üks vihikulehekülg/pool arvutil trükitud lehekülge, juhul kui tm on 12, reavahe 1.5). (Vastused võib sel juhul poolikuks jätta.)	Õpilased pööravad tähelepanu juhiste, kuidas kuulatud kõne täpsel üles märkida ja märgivad koduse töö. Õpilased otsustavad tunnis kohapeal, kas kirjutatakse enda või pinginaabri tekst.	
R E F L E K S I O O N 3 min	Õpetaja küsib, milliseid suhtlemisolukordi tänases tunnis oli. (Õpetaja küsis õpilastelt, õpilased õpetajalt, pinginaabrid sosistasid, keegi saatis sõnumit (?), pinginaabrid arutlesid etteantud teemadel, arutleti klassis üldiselt. Milliseid suhtlusolukordi tekib veel tänase päeva jooksul? (Koolipuhvetis millegi ostmine vms).	Õpilased saavad kinnistust suhtlusolukordade mitmekesisusest. (Üks olukord on siis, kui pinginaabrid räägivad omavahel, hoopis teine, kui arutelu toimub klassis üldiselt).	Joonistatud ideekaart on aluseks ka järgmises tunnis kirjaliku keele ja kirjaliku suhtluse õppimiseks, kui õpilased tõmbavad ringid ümber vastavatele tähendustele. See peaks looma kognitiivse raamistuse.

Võimalik ideekaardi näidis. (Kui ajurünnakul on vähe aktiivsust, saab küsimuste abil vastuste pakkumist suunata.)

1. Milline suhtleja ma olen?

Vestlus pinginaabriga. Pinginaabrid küsivad kordamööda üksteiselt alljärgnevaid küsimusi. Esimene pinginaaber küsib oma paariliselt kõik halli joonega tähistatud küsimused, teine ilma tähistuseta küsimused. Arvesta, et räägid oma pinginaabriga, nii et ei pea väga muretsema, kuidas su vastused välja kukuvad. Räägi vabalt.

- ❖ Kellega suhtled koolipäeva jooksul kõige rohkem?
- ❖ Kui vahetunnid kõrvale jätta, millal, kus või mille kaudu suhtled oma sõpradega?
- ❖ Miks sulle meeldib sõpradega rääkida silmast silma (vahetult suhelda)?
- ❖ Miks sulle meeldib sõpradega suhelda interneti kaudu (kaudselt suhelda)?
- ❖ Millest ja millise keelekasutusega räägid oma sõpradega?
- ❖ Millest ja millise keelekasutusega räägid täiskasvanutega?
- ❖ Kui räägid oma sõpradega, kas oled harilikult kuulaja või kõneleja?
- ❖ Kuidas kontrollid oma keelekasutust, kui räägid täiskasvanutega?

2. Suuline kõne. Too näiteid oma või paarilise tekstist:

Parasiitsõnad –

Släng –

Sõnalõpu ärasöömine –

Ebamääraseid laused –

Ebamääraseid häälsused (üneemid) -

Kordused –

Pausid –

3. Juhised suulise kõne ülesmärkimiseks. Vali 1-2 vastust, nii et tekst tuleks vihkulehe pikkune või poole arvutilehe pikkune (12 TM, 1.5 RV).

Kirjuta kogu tekst üles täpselt nii nagu seda kuuled. Ära karda kirjutada üles sõnu, millel pole õiget tähendust või on vormis, mis pole grammatiliselt õige.

Kui laused jäävad sisuliselt poolikuks, pole sellest midagi katki. See on kõnekeeles tavaline! Kasuta lausepiiride eraldamiseks **kaldkriipsu** /. Sel juhul ei räägi me lausetest, vaid ütlusühikutest ja need ei alga suure tähega.

Kui **sõnad on hääldusel lühenenud**, kirjuta need nii, nagu neid kuuled. (Olen palju teind)

Kui vastaja ei ütlegi sõna, vaid kostub ebamäärane häälik, kirjuta seegi üles! („**Ee mm a** kust ma tean?“)

Näiteks võivad laused näha välja ka sellised:

/eee mmm tähendab ma ei teagi nüüd / egas ma pole nagu mingi eriti hea suhtleja ilmselt/
a ma pole viga ka vist.

II tunni teema: kuidas erineb kirjalik suhtlemine suulisest? Lause eesmärgid.

Aeg: Kui esimeses tunnis on toimunud vestluse salvestus ja kodutööna on üles kirjutatud (transkribeeritud) 1-2 vastust, on aeg tekstiga edasi tegeleda. Selle najal tutvume kirjaliku keele eripäradega (võrreldes suulise kõnega) + mõistame lause eesmärgi.

Hindamine: 1. tunni tegevuse põhjal valmib suuline helifail. → See jääb kodutööna kirjalikus teha → järgmises tunnis tutvume kirjakeele ja suulise keele erinevustega, lause mõiste ja lause eemärkidega. → **Kodutööks jääb teha transkribeeritud tekst kirjakeelseks.** → **Lõpptulemus läheb hindamisele.** (Selleks võrreldakse kirjakeelset teksti suulise kõnega.)

Õpiväljundid: Õpilane kinnistab teadmisi kõnekeelest.

Õpilane mõistab kirjakeele tunnuseid ja selle erinevust kõnekeelest.

Õpilane teab lause võimalikke eesmärgi.

Õpilane teab, et lause eesmärkidele viitavad ka vastavat kirjavahemärgid (? ! . : -).

Õpilane oskab tekstis määratleda lause piire ja varustada teksti kirjavahemärkidega.

Õpilane oskab muuta kõnekeelset testi kirjakeelseks.

Õppemeetodid: arutlemine (kodutöö üle), lugemine (oma kodutöö ettelugemine), õpetaja kommentaaride kuulamine (tabel nr 1 ja 2 kohta), individuaalne töö (ül tabel nr 2), teksti korrigeerimine, teksti muutmine (kõnekeelsest kirjakeelseks).

Kodutöö: (vajadusel) lõpetada kõnekeelse teksti kirjakeelseks muutmine.

Tunniteema: kuidas erineb kõnekeele kirjakeelsest? Lause eesmärgid.

Räägime kirjakeelele omastest tunnustest – sellest, mis eristab teda kõnekeelsest tekstist.

Lausel on eesmärk.

8) Õpetaja küsib õpilastelt kodutöö kohta: mis oli rasket? Kas midagi oli ülesande tegemise ajal üllatavat? (Tuttava tunnetamine)

9) Kõik loevad oma üleskirjutatud tekstid pinginaabritele ette. Selgub, et kui kõnekeelset teksti kirjakeelsele tekstile omalt ette lugeda, mõjub see kentsakalt. (Kõnekeelne tekst on loomulikuks rääkimiseks.) (Uue tunnetamine)

10) Võtame oma eelmise tunni töölehed ja täidame puuduvad lüngad. Igaühe kohta toob keegi näite ja kirjutab selle tahvile, et mõned, kellel seda enda tekstist võtta pole, saavad näitelahtri ikkagi ära täita. (Nimetav üldistamine)

11) Et tekst muutuks ettelugemiseks sobivaks, **teeme tutvust kirjakeelele omaste tunnustega.** Õpetaja räägib läbi tabeli nr 1. Teise teoreetilise osana käsitleme **lause eesmärgi**. Tabeli nr 2 algupooles on näited küsimusest, käsust ja kirjeldusest. Õpetaja võtab need kokku sellega, et lausel on erinevad eesmärgid ja punktile, küsi-, hüüumärgile ja komale lisaks tuleks kasutada koolonit ja mõttekriipsu. (Teoreetiline üldistamine)

12) Õpilased teevad ülesannet, kus määratlevad tekstis lausepiire, märgivad kirjavahemärke ja parandavad algustähe suureks. (Kohaldav rakendamine). (Sellega on tehtud ühtlasi sissejuhatus lauseõpetusse, mis võiks suulise ja kirjaliku suhtluse kursusele järgneda).

13) Nüüd, kus kirjakeelele omased tunnused on kiirkorras üle käidud, vaatavad õpilased kriitiliselt üle kõnekeelse teksti ja kirjutavad selle ümber kirjakeelseks. Õpetaja jagab ülesande tegemiseks selgitusi. Otsime oma transkribeeritud tekstist lauseid. Määratleme lausepiirid selle alusel, et lause ja sõna täidaks mingit eesmärki. See tähendab, et kõnekeelne tekst tuleb kirjutada ümber kirjakeelseks – korralike lausete ja üneemideta, parasiitsõnadeta. (Loov rakendamine)

14) Teeme esimeste lause põhjal järeldusi. (Selgub, et kirjalikus tekstis on lausepiirid hoopis konkreetsemad kui suulisel suhtluses. Sõnu on vähem, aga need on selged ja üheselt mõistetavad. Seepärast on loomulik, miks on tähtsad dokumendid või olulised kirjutised (avaldus, CV, seadused, eeskirjad, uurimused, referaadid, uudised) just kirjakeelsed). (funktsionaalne analüüs).

Teadmiste protsessid

ÕPETAJA	ÕPILANE
1. õpitegevus: teadaoleva kogemine /4 min/ Õpetaja küsib õpilastelt kodutöö kohta: mis oli rasket? Kas midagi oli ülesande tegemise ajal üllatavat? (Siht sellele: kas enda jutu ülesmärkimisel selgus midagi ootamatut? Kas ma tõesti räägin nii?)	1. õpitegevus: teadaoleva kogemine Õpilased meenutavad kodutöö tegemist ja avaldavad sellel teemal arvamust.
2. õpitegevus: uue kogemine /4 min/ Õpilased loevad oma tööd pinginaabritele ette. Õpetaja küsib lugemise järel, kas ettelõetud tekst mõjust nüüd kuidagi kentsakalt. Et teksti tõepoolest usutavalt ette lugeda, tuleks uuesti situatsiooni sisse elada. Kõnekeel sõltub situatsioonist ja on mõeldud loomulikuks rääkimiseks.) Kui tekst oleks kirjakeelne, võiks seda raskuseta ette kanda. Mis on kirjakeel ja kuidas see kõnekeeles erineb?	2. õpitegevus: uue kogemine Õpilased loevad oma tööd pinginaabritele ette. Tajuvad, et kõnekeelse teksti ettelugemine on kentsakas. See ei tööta nagu kirjakeelne, st on loodud loomulikuks suhtlemiseks. Ilma raskusteta saab ette lugeda vaid kirjakeelset teksti.
3. õpitegevus: üldistamine nimetamisega / 10 min/ Õpilased otsivad oma eelmise tunni töölehele ülesande kohta sobivaid näiteid oma kodutööks jäänud tekstist. Õpetaja palub õpilasi tahvli ette ja laseb kõigi kohta ühe näite kirjutada. Kõik täiendavad oma lehti. Kõnekeelse teksti tunnused saavad oma nimetused. (Nt. Nagu, mingi jne – parasiitsõnad)	3. õpitegevus: üldistamine nimetamisega Õpilased otsivad oma eelmise tunni töölehele ülesande kohta sobivaid näiteid oma kodutööks jäänud tekstist. Vastused kirjutatakse tahvlile ja töölehele. Kui enda tekstist ei leia, laenatakse see tahvilt.
4. õpitegevus: üldistamine teoreetiliselt /10 min/ Õpetaja jõuab kirjakeele ja kõnekeeles erinevuste juurde. Kõik nimetatud tunnused on omased kõnekeeles. Kirjakeeles neid ei esine. Jaotab õpilastele tabeli nr 1 ja seletab selle punkthaaval läbi. Teise teoreetilise osana käsitleme lause eesmärgi. Õpetaja jaotab tabeli nr 2, kus selgitab küsimuse, käsu ja kirjelduse näiteid. Ta võtab need kokku sellega, et lausel on erinevad eesmärgid ja punktile, küsi-, hüüumärgile ja komale lisaks tuleks kasutada koolonit ja mõttekriipsu. (nimetav üldistamine).	4. õpitegevus: üldistamine teoreetiliselt Õpilased saavad tabelid ja kuulavad õpetaja selgitusi. Õpetaja palub õpilastele 2. töölehele näiteid juurde mõelda ja sinna juurde mõelda.
5. õpitegevus: rakendamine asjakohaselt /5 min/ Õpetaja suunab õpilasi lühikesele kinnistavale harjutusele, mis asub 2. tabeli ühes veerus. (Sellega on tehtud ühtlasi sissejuhatus lauseõpetusse, mis võiks suulise ja kirjaliku suhtluse kursusele järgneda).	5. õpitegevus: rakendamine asjakohaselt Õpilased on saanud juhiseid ja teadmisi sellest, et lausetel on eesmärk. Nad on teinud üldistusi, kuidas on lause eesmärgid seotud kirjavahemärkidega. Nüüd tuleb neil oma teadmisi lühikesel harjutusega kinnistada. Õpilased teevad ülesannet, kus määratlevad tekstis lausepiire, märgivad kirjavahemärke ja parandavad algustähe suureks.

6. õpitegevus: rakendamine loovalt / 8 min/ Õpetaja jagab kodus lõpetatava ülesande tegemiseks selgitusi. Otsime oma transkribeeritud tekstist lauseid. Määratleme lausepiirid selle alusel, et lause ja sõna täidaks mingit eesmärki. See tähendab, et kõnekeelne tekst tuleb kirjutada ümber kirjakeelseks – korralike lausete ja üneemideta, parasiitsõnadeta.	6. õpitegevus: rakendamine loovalt Nüüd, kus kirjakeelele omased tunnused on kiirkorras üle käidud, vaatavad õpilased kriitiliselt üle kõnekeelse teksti ja kirjutavad selle ümber kirjakeelseks. Õpilased vaatavad tunnis üle, kus võiksid olla lausepiirid kõnekeelses tekstis. Asuvad testi kirjakeele normidele vastaval ümber kirjutama.
7. õpitegevus: analüüsimine funktsionaalselt /4 min/ Kui õpilastel on mõned laused juba kirja pandud, tuleks teha mõned järeldused. Õpetaja küsib: kui võrrelda kõnekeelset teksti kirjaeelsega, mida me märkame?) (Selgub ilmselt, et kirjalikus tekstis on lausepiirid hoopis konkreetsemad kui suulises suhtluses. Sõnu on vähem, aga need on selged ja üheselt mõistetavamad. Seepärast on loomulik, miks on tähtsad dokumendid või olulised kirjutised (avaldus, CV, seadused, eeskirjad, uurimused, referaadid, uudised) just kirjakeelsed)	7. õpitegevus: analüüsimine funktsionaalselt Õpilased teevad esimeste lausete põhjal järeldusi selle kohta, kuidas kirjakeelne tekst kõnekeelsest erineb – erinevusi on märgata juba visuaalseltki.

Kui funktsionaalset analüüsi ei jõua sel tunnil teha, saab seda teha uue tunni algul, siis, kui kõigi kodutööd on juba valmis ja materjali, mille pinnalt järeldusi teha, on rohkem.

KÕNEKEEL - Parasiitsõnad (<i>Ma ei teagi <u>nagu</u>.</i>) - Släng (<i>Need <u>kärsad</u> <u>panid</u> poest asju <u>tuuri</u>.</i>) - Sõnalõpu ärasõõtmine (<i>Isa on palju välismaal <u>käind</u> ja elu <u>näind</u>.</i>) - Ebamäärased laused (<i>Ma ei tea... Tähendab ei oska seda... Kuidas see ülesanne käib.</i>) Häälitsusi matkivad täheühendid (<i><u>Eee</u>... <u>Mmm</u>... Ma ei tea.</i>) - Kordused (<i><u>Et</u>, <u>et</u>, <u>et</u>, seesamune, <u>et</u>....</i>) - Pausid	KIRJAKEEL - Õigekeel! (Kaashäälikuühend/sõnaalguline <i>h/ k,p,t</i> või <i>g, b,d/ f</i> või <i>v/š,z,ž/võõrsõnad</i>). Kui kahtled, kontrolli ÕSist! - Hea stiil (pole slängi, parasiitsõnu, kordusi.) - Lause lõpeb punktiga. - Igal lausel ja sõnal on oma eesmärk.
Eee... Ega ma vist mingi kõige... kõige parem suhtleja nagu pole.	Ilmselt ei ole ma kõige parem suhtleja. /Ma ei ole eriti hea suhtleja.

Harjutus

Pea silmas tabelis toodud erinevusi ja muuda kõnekeelsed laused (jutumullis) kirjakeelseteks. Kirjuta kirjakeelsed laused jutumullide kõrval olevasse tabelisse.

Lause eesmärgist sõltub ka lause lõpus kasutatud kirjavahemärk.

Tahan infot saada – küsin.

Palju kell on ?

Tahan infot jagada – kirjeldan, seletan.

Täna on ilus ilm ●

Tahan olukorda muuta, tundeid rõhutada –
käsin, palun, hüüan.

Vii prügi välja ! Oi, kui lihtne see on !

Lause keskel võib peale koma kasutada veel ka
mõttekriipsu – või **koolonit** : .

Koolonile järgneb eelneva selgitus või mingi
loetelu.

Õues on ilus ilm ☀ päike paistab, linnud laulavad,
inimestel on hea tuju.

Mõttekriips võtab eelnevat kokku, järeldab.
Päike paistab, linnud laulavad, inimestel on hea
tuju — täna on tõesti ilus ilm.

Pea silmas, et lausel oleks eesmärk – et ta oleks
sisuline tervik. (Lause jagab infot, küsib infot,
tahab midagi muuta või väljendab emotsiooni.)

Harjutus. Pane punktid sinna, kus lause võiks
lõppeda. Kahes lauses on puudu mõttekriips ja
koolon. Ära unusta, et lause algab
.....
(millega?)

mida ma peaksin siis tegema andke mulle nõu
olen proovinud kõiksugu salanippe pannud
peeglit padja alla, korjanud jaanipäeval
sõnajalaõisi, pesnud Nõiamäe allikal käsi
mitte ükski neist „nippidest“ ei ole aidanud
või äkki on veel mõni asi mida ma proovinud ei
ole kas ma meeldin natukenegi Margusele või
on see täiesti lootusetu juhtum kas mul on
temaga tulevikku tahan seda teada siia
päevikusse kirjutades ei ole vist erilist
lootust targemaks saada äkki peaksin hoopis
päeviku asemel Margusele kirjutama Siiri,
Maarja ja Kertu kõik nad muidugi naeraksid
mu välja, kui see asi peaks välja tulema
tegelikult see ei huvita mind põrmugi
kirjutan talle eks siis ole näha mis juhtuma
hakkab

! Kirjuta eelmiste harjutuste eeskujul enda kõnekeelsena üleskirjutatud tekst ümber kirjakeelseks.

Kontrolltöö: kõnekeel ja kirjakeel, ametlik ja mitteametlik suhtlus

1 A. Otsi tekstist kõnekeelele iseloomulikke jooni ja märgista need: häämitsustele ja kõnekeelsetele väljenditele (släng, parasiitsõnad) tõmba joon alla; sisulistele sõnakordustele tee ring ümber.

Näide. Ma täksin üksipäev noh /metsa täksin/

Nojah ma võin noh öelda rääkida sellest mispärast ma kirjutama hakkasin// mm tähendab lapsepõlves/ ma hakkasin sellepärast kirjutama et/ et noh ma vaatasin et/ kõikidel inimestel on mingisugused noh looduse poolt kaasa antud omadused või anded või et kes on/ kiire jooksa või/kes on nagu noh/matemaatikat oskab hästi või noh üldse midagi teha aga ma vaatasin et ma ei oska joonistada laulda noh täiesti nagu null selle koha pealt ja siis kusagil kolmeteist neljateist aastaselt ma hakkasin aru saama et et ma panen mingeid asju inimeste juures tähele/ mida nad ise ei saagi nagu aru et/et neis olemas on noh siis ma hakkasin kirjutama muidugi see kukkus väga halvasti välja Lembe Hiidel võibolla mäletab minu katsetusi Edasis kunagi ilmus mõni kirjutis jaa ja pärast Tipa tapas ilmus ja ma olen nüüd palju kirunud nende kooli kirjandite eest mille eest ma võitsin kõrgeid autasusid aga noh mis olid nagu noh ilma igasuguse väärtuseta/ ja siis ma nägin et ei tule midagi välja/ loovkirjanik olemisest ja sis nagu inimene ikka akkab akkab sis kriitikat tegema.

(Üleskirjutus J. Tuuliku intervjuust)

B. Seleta oma sõnadega, mida tähendab parasiitsõna. Lisa mõned näited neist, mida Sa ise või Su sõbrad oma kõnes rohkem kasutavad.

.....
.....
.....
.....
.....

C. Paku kõnekeelsetele sõnadele kirjakeelsed vasted

raha pommima –

end mukkima –

ossa poiss –

keski mees –

täiega ilus –

kes iganes –

[illegible]

KORDAMISEKS vaata üle

- kõnekeele ja kirjakeele tunnused ja näited;
- ametliku ja mitteametliku suhtluse situatsioonid ja erinevused;

Ole valmis kirjutama kõnekeelne tekst kirjakeelseks või muutma mitteametlik suhtlus ametlikuks.

TÄHELEPANU! 1. ülesanne kontrolltööst on võetud Krista Uibu õppematerjalist „Kirjakeel ja kõnekeel. Internetikeele mõjud kirjakeeleInternetikeel“. Asub aadressil:
<http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/15383/index.html> (Viimati külastatud 06.06.2012)

Võti 1. ülesadele

"Nojah ma võin noh **öelda rääkida** sellest mispärast ma kirjutama hakkasin// mm tähendab lapsepõlves/ ma hakkasin sellepärast kirjutama **et/ et** noh ma vaatasin **et/** kõikidel inimestel on mingisugused noh looduse poolt kaasa antud omadused või anded või **et** kes on/ kiire jooksja või/kes on nagu noh/matemaatikat oskab hästi või noh üldse midagi teha aga ma vaatasin et ma ei oska joonistada laulda noh täiesti nagu null selle koha pealt ja siis kusagil kolmeteist neljateist aastaselt ma hakkasin aru saama **et et** ma panen *mingeid asju* inimeste juures tähele/ mida nad ise ei saagi nagu aru **et/et** neis olemas on no siis ma hakkasin kirjutama muidugi see *kukkus väga halvasti välja* Lembe Hiidel võibolla mäletab minu katsetusi Edasis kunagi **ilmus** mõni kirjutis jaa ja pärast Tipa tapas **ilmus** ja ma olen nüüd palju kirunud nende kooli kirjandite **eest** mille **eest** ma võitsin kõrgeid autasusid aga noh mis olid nagu noh ilma igasuguse väärtuseta/ ja siis ma nägin et ei tule midagi välja/ loovkirjanik olemisest ja sis nagu inimene ikka **akkab akkab sis** kriitikat tegema."

Joondatud - suulise kõne partiklid või funktsionaalsed häämitsused;

tumedalt trükitud - kordused; *kaldkirjas* - kõnekeelsed väljendid/üldsõnad